

Література

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 №322-VIII зі змінами і доповненнями.
2. Костюнина Г. М. Гибкие формы занятости: мировой опыт и практика Сингапура // Труд за рубежом. — 2004. — № 2. — С. 95—110.
3. Малыхин М. Россияне тратят зря половину рабочего времени // <http://www.vedomosti.ru/newsline/news/2009/02/04/723052>.
4. Уайлз Д. Гибкий график работы — шведу меньше заботы // <http://www.sweden.se/ru/Start/Business/Reading/-----/>.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2010 р.

УДК 314.18

М. В. Макоцьоба, аспірант,
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М. В. Птухи, м. Київ

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ РОЗРАХУНКУ ІНДЕКСУ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті висвітлено значення адекватного вимірювання рівня людського розвитку для ефективної соціальної політики. Оцінено переваги та резерви поліпшення національної методики розрахунку регіонального індексу людського розвитку. Запропоновано основні напрями її вдосконалення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Концепція людського розвитку, соціальна політика, національна методика розрахунку регіонального індексу людського розвитку, регіональний індекс людського розвитку.

АНОТАЦИЯ. В статье освещено значение адекватного измерения уровня человеческого развития для эффективной социальной политики. Оценены преимущества и резервы улучшения национальной методики расчёта регионального индекса человеческого развития. Предложены основные направления её совершенствования.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Концепция человеческого развития, социальная политика, национальная методика расчёта регионального индекса человеческого развития, региональный индекс человеческого развития.

ABSTRACT. The article explains the role of appropriate evaluation of human development level for efficient social policy. The advantages and reserves for improvement of national methodology of regional HDI calculation were estimated. The key ways of its improvement were suggested.

KEY WORDS. Concept of human development, social policy, national methodology of regional HDI calculation, regional HDI.

Актуальність теми. На рубежі XX і XXI століть світова наукова думка сформувала принципово новий погляд на цивілізаційний прогрес. Нова парадигма розвитку на перший план висуває не нагромадження матеріальних благ, а розвиток людського потенціалу при збереженні навколишнього середовища. Людина, її потреби і розвиток визнаються основними передумовами прогресу, а отже, і змістом соціальної політики кожної держави і кожного регіону. В сучасних умовах уряди як демократичних розвинених країн, так і країн, що розвиваються, приділяють все більше уваги забезпеченню людського розвитку не лише з причини його пріоритетного соціального значення, але й як вирішального фактора надійного економічного зростання. При цьому як соціальний прогрес, так і довгострокове економічне зростання має надзвичайну актуальність на сучасному етапі розвитку економіки України.

Для ефективного забезпечення людського розвитку першочергове значення має адекватне його вимірювання. Розвиваючи глобальні ідеї побудови індексу людського розвитку, сформульовані фахівцями ООН, Держкомстат спільно з ученими НАН України під керівництвом Е. Лібанової розробили методіку розрахунку регіонального індексу людського розвитку, адаптовану до національних умов, передусім до національної статистичної бази. Цю методіку було затверджено Спільною постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України, згідно якої у практику роботи органів державної статистики запроваджено щорічні розрахунки показників регіонального індексу людського розвитку (РІЛР) [3; 4]. Використання цієї методіки забезпечує обґрунтованість порівнянь соціально-економічного розвитку окремих регіонів країни, наукове підґрунтя систематичних розрахунків індексів людського розвитку регіонів України, визначення місця кожного регіону на універсальній шкалі, що дозволяє виконувати методологічно коректні зіставлення як за інтегральним індексом, так і за кожним з аспектів людського розвитку.

Водночас ця методіка як інструмент моніторингу рівня людського розвитку регіонів України має певні резерви для вдосконалення, обґрунтування яких і є *метою* цієї роботи.

Схема побудови інтегрального регіонального індексу людського розвитку (РІЛР) передбачає 3-етапний процес відповідно до 3-рівневої ієрархічної системи показників. На відміну від міжнародної методології розрахунку ІЛР, вітчизняна методіка передбачає проміжний етап — побудову узагальнюючих індикаторів, що характеризують кожен з аспектів людського розвитку. Це дає

можливість уникнути надмірного інформативного обтяження основного показника при забезпеченні достатньо комплексної характеристики регіональних особливостей людського розвитку та мінімізації впливу випадкових обставин. Як і будь-яка інша модель, індекс людського розвитку є спрощеним віддзеркаленням реальності, але розрахунки індексу людського розвитку дозволяють побудувати єдину шкалу, на якій у ранжованому порядку розміщуються всі регіони України. [1; 2; 7]. Національна методика розрахунку індексу людського розвитку стала новим прогресивним інструментом забезпечення соціального прогресу, але подальші наукові дослідження й практика її застосування в період, що минув з часу її введення, показали, що вона має багато резервів подальшого удосконалення.

Насамперед варто звернути увагу на те, що концептуально людський розвиток має відображати не лише *рівень* задоволення актуальних прогресивних потреб людини, але передусім — *процес розширення людських можливостей* [10]. Тому й індикатори людського розвитку, зокрема регіональний індекс людського розвитку і його складові, мають бути побудовані так, щоб за їх допомогою можна було ідентифікувати прогрес чи регрес, інтерпретувати *зміну рівня* людського розвитку регіонів за досліджуваній період. На жаль, існуюча методика не дає такої можливості, оскільки для нормування показників як мінімальне і максимальне значення беруться не розрахункові значення-орієнтири (як у методиці ПРООН), а реальні фактичні мінімальні чи максимальні значення конкретних показників у конкретному році. Тому конкретні значення інтегрального індексу та індексів, що характеризують окремі аспекти людського розвитку, не мають соціально-економічної інтерпретації, — важливим є лише місце, яке належить конкретному регіону на єдиній для України шкалі, і порівнювати їх можна лише з аналогічними показниками інших регіонів за той же рік.

Встановлення обґрунтованих постійних мінімальних і максимальних показників мало б суттєве значення для вдосконалення моніторингу і забезпечення процесу людського розвитку регіонів України, оскільки, по-перше, ці показники відігравали б роль соціальних орієнтирів, до досягнення яких варто прагнути або нижче яких недопустимо опускатися при формуванні соціальної політики регіону. По-друге, використання сталих мінімальних і максимальних показників забезпечило б соціально-економічну інтерпретацію розрахованих індексів: наближення значення показника до 1 однозначно б означало наближення умов людського розвитку в цьому

регіоні за цим показником до прогресивного соціального орієнту, давало б оцінку рівню цього показника не відносно ситуації в інших регіонах, а відносно прогресивної норми, до якої варто прагнути. По-третє, і це дуже важливо, використання сталих мінімальних і максимальних показників дало б можливість оцінювати прогрес (регрес) у людському розвитку регіонів, бо зростання показників означало б тоді покращення ситуації, а їх зменшення — погіршення. Значно достовірнішим і коректнішим було б у такому випадку використання цих показників для оцінки ефективності соціально-економічної політики регіону.

Після виконання цього основного завдання вдосконалення методики розрахунку регіонального індексу людського розвитку, варто звернути увагу й на інші важливі аспекти.

Настав час переглянути деякі первинні показники — складові 9-ти основних аспектів людського розвитку:

1. Для характеристики *рівня освіти* населення регіону обов'язково треба враховувати рівень охоплення населення професійно-технічною освітою, а також професійною підготовкою та підвищенням кваліфікації на виробництві. На нашу думку, в сучасних умовах демографічної кризи та активізації комерційних вищих навчальних закладів, адекватніше можливості отримання вищої освіти відображатиме не показник чисельності студентів у ВНЗ (який використовується у діючій методиці), а показник охоплення молоді вищою освітою за рівнями та за ознакою платності навчання.

2. Для характеристики *умов проживання населення* регіону (щодо індикатора розвитку соціальної інфраструктури) настав час замінити показники забезпеченості населення стаціонарними телефонними апаратами і таксофонами на показники рівня охоплення мобільним зв'язком та чисельності інтернет-користувачів у розрахунку на 1000 населення. Показник кількості місць у санаторіях не характеризує можливості людського розвитку населення саме цього регіону, оскільки санаторії, як правило, приймають людей з усієї України і з-за кордону, і лише дуже малі санаторії мають місцеве значення.

3. Для оцінки *фінансування людського розвитку* при розрахунку РІЛР використовується вісім первинних показників, які певною мірою дублюють один одного. Майже всі показники характеризують видатки місцевих бюджетів. Але фінансується людський розвиток додатково також у кожному регіоні за рахунок видатків держбюджету та трансфертів з Держбюджету для вирівнювання видатків різного спрямування в розрахунку на одну людину. Здається, частка видатків на освіту, охорону здоров'я і

соціальний захист у структурі соціальних видатків свідчить про розподіл коштів, які направляються на соціальні потреби, а не про умови людського розвитку. На нашу думку, доцільно було б включити показник частки видатків на соціальний розвиток у загальних видатках місцевих бюджетів [9].

4. Доцільно переглянути і перелік первинних показників, що характеризують *рівень здоров'я населення* регіону. Нині серед них немає показників, які прямо характеризують здоров'я (наприклад, рівень захворюваності інфекційними захворюваннями, в т.ч. особливо небезпечними як ВІЛ). Водночас низка показників недостатньо відображає стан і охорону здоров'я (наприклад, п'ять показників, пов'язаних з щепленнями, які є непрямими для оцінки здоров'я).

5. Значні резерви для вдосконалення є серед показників, за якими оцінюється *екологічний стан*. Прийняті екологічні показники, за оцінкою вчених Інституту економіки промисловості [6], не відповідають показникам, рекомендованим Європейською агенцією з навколишнього середовища (ЄАНС). У порівнянні з Європейськими вимогами не враховується якість атмосферного повітря в міських населених пунктах. Облік валових викидів без оцінки якості забруднення атмосфери на основі аналізу фактичних концентрацій шкідливих речовин у населених пунктах не дає достовірної оцінки. Оцінку якості води в поверхневих водоймах сьогодні в світі проводять за загальноприйнятими в Європі при порівнянні екологічної ситуації різних країн показниками: ВПК₅, вмісту нітриту і фосфатів у 1 л води. У національну методiku розрахунку регіонального індексу людського розвитку доцільно включити прийняті в Європі показники оцінки екологічного стану регіонів, а саме: території (у % від загальної площі), що охороняються, і площі лісових земель; площа сільськогосподарських земель; використання пестицидів і т. ін.

Варто звернути увагу й на інші резерви вдосконалення національної методики розрахунку регіонального індексу людського розвитку. Зокрема, вчені вказують на потребу коректнішого нормування показників [8]. Необхідно враховувати неоднорідність основних територіальних одиниць, за якими здійснюються розрахунки: доцільно окремо розглядати й оцінювати рівень людського розвитку великих міст, малих міст і сільської місцевості. Важливо створити систему територіальних індексів людського розвитку [5] та ін.

Висновки і напрями подальших досліджень. Таким чином, проведений аналіз показав, що національна методика вимірювання

регіональних рівнів людського розвитку спирається на ідеї та принципи, сформовані ПРООН. Виходячи з наявної в Україні інформаційної бази, національна методика істотно доповнює міжнародні розробки за рахунок повнішого врахування багатоаспектності людського розвитку. Це виявляється використанням широкого спектру показників, виваженішим підходом до визначення ваги кожного параметру в загальному результаті, а також включенням до моделі індикаторів, що негативно впливають на можливості людського розвитку. Розрахунки рівнів людського розвитку регіонів України за національною методикою мають важливе значення для визначення основних напрямів та моніторингу регіональної соціально-економічної політики. З наукової точки зору важливо, що ця методика гнучка, відкрита для вдосконалення.

У роботі запропоновано такі напрями вдосконалення національної методики вимірювання регіональних рівнів людського розвитку: встановлення науково обґрунтованих постійних мінімальних і максимальних показників при розрахунку усіх первинних складових часткових індексів; перегляд деяких первинних показників — складових основних аспектів людського розвитку: рівня освіти, стану і охорони здоров'я, умов проживання населення, екологічної ситуації та фінансування людського розвитку. Певні корективи національної методики розширяють її інформативність, об'єктивність, можливості та сферу застосування.

Подальші дослідження передбачають конкретне обґрунтування і розробку запропонованих показників за кожним напрямом оцінки рівня людського розвитку регіонів України.

Література

1. Грішнова О.А. Людський розвиток: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2006. — 308 с.
2. Людський розвиток в Україні: інноваційний вимір (колективна монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. — 316 с.
3. Людський розвиток в Україні: 2003 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. — 290 с.
4. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки і сучасний стан / Лібанова Е.М., Власенко Н.С., Власюк О.С. та ін. — К., 2002. — 110 с.
5. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. — 328 с.

6. Регіональні проблеми людського та соціального розвитку: Зб. доп. Між нар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 4—5 листопада 2008 р.) НАН України. Ін-т економіки пром-сті — Донецьк, 2009. — 140 с.

7. Регіональний людський розвиток: Статистичний бюллетень / Державний комітет статистики України, 2008. — 35 с.

8. *Шамилева Л.Л.* Возможности использования оценки уровня человеческого развития в системе регионального управления / Регіональні проблеми людського та соціального розвитку: Зб. доп. Між нар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 4—5 листопада 2008 р.) НАН України. Ін-т економіки пром-сті. — Донецьк, 2009. — С. 57—70.

9. *Щербина І.Ф.* Методологічні підходи до розрахунку регіонального індексу фінансування людського розвитку / Вісник Прикарпатського університету: Економіка. — 2008. — №6. — С. 45—52.

10. Griffin K., Knight I. Human Development and International Development Strategy for 1990s. London and Basingstoke, 1990. P. 42

Стаття надійшла до редакції 16.06.2010 р.

Ю. М. Маршавін, канд. іст. наук., доц.,
професор кафедри управління персоналом
та економіки праці,
Інститут підготовки кадрів
державної служби зайнятості України.

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПІДСИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджуються проблеми інституціонального облаштування ринку праці України. Проаналізовано теоретико-методологічні засади формування інститутів ринку праці, визначені шляхи підвищення їх ролі у досягненні продуктивній зайнятості населення, розроблені завдання цих інститутів та основні напрями діяльності держави щодо їх удосконалення.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ринок праці, зайнятість населення, трансакційні витрати, роботодавці, наймані працівники, інститути ринку праці, інституційне облаштування ринку праці, компоненти (елементи) інститутів ринку праці, мотивація.

АННОТАЦИЯ. В статье исследуются проблемы институционального обустройства рынка труда Украины. Проанализированы теоретико-методологические основы формирования институтов рынка труда, намечены пути повышения их роли в достижении производительной занятости населения, разработаны задачи этих институтов и основные направления деятельности государства по их совершенствованию.